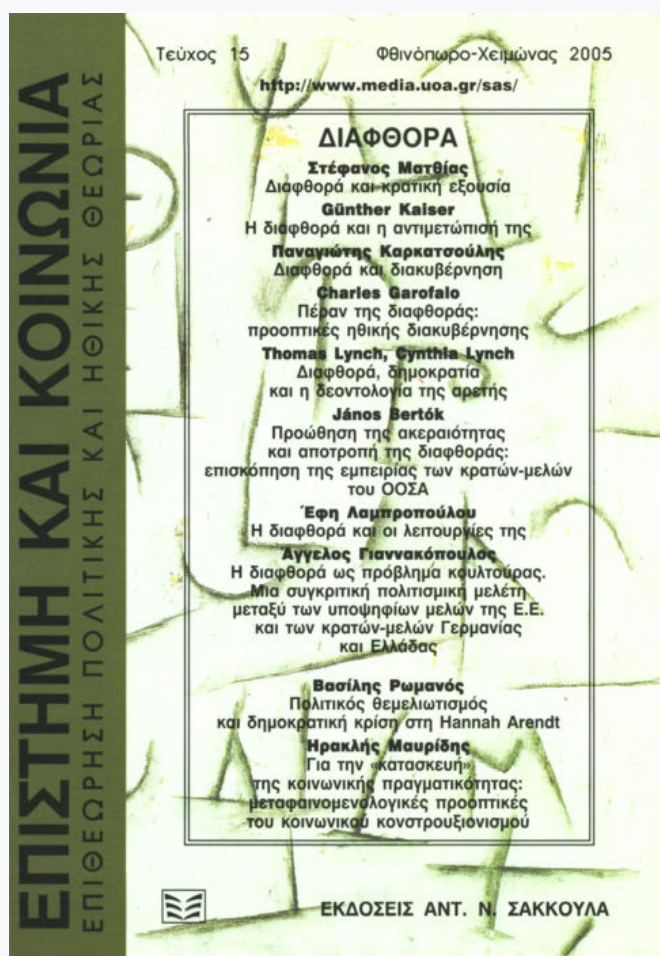

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 15 (2005)

Διαφθορά

Albert Hirschman. Τα πάθη και τα συμφέροντα, μτφρ. Ιουλία Τσολακίδου

Μιχάλης Σκομβούλης

doi: [10.12681/sas.605](https://doi.org/10.12681/sas.605)

Copyright © 2015, Μιχάλης Σκομβούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σκομβούλης Μ. (2015). Albert Hirschman. Τα πάθη και τα συμφέροντα, μτφρ. Ιουλία Τσολακίδου. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 15, 294–300. <https://doi.org/10.12681/sas.605>

ραφέτησης, τόσο σε επίπεδο ατομικό, όσο και στο πεδίο των οικείων σχέσεων. Τα καινούργια στοιχεία στις σύγχρονες διαδικασίες εξατομίκευσης είναι ο εκδημοκρατισμός τους: αυτό που επιτρεπόταν σε ελάχιστους, δηλαδή να ζουν την ζωή τους με τον δικό τους τρόπο, τώρα πια διεκδικείται ως δικαίωμα από όλους. Ουσιαστικά, οι νέοι δημοκρατικοί κανόνες που σχετίζονται με τη σεξουαλική εμπειρία αποκόπτουν τη σεξουαλικότητα από την εξουσία του φαλλού. Η σεξουαλική δραστηριότητα δεν υφίσταται περιορισμούς, εκτός από αυτούς που συνεπάγονται από τη γενίκευση της αρχής της αυτονομίας και από τους προσαρμοσμένους κανόνες της αμιγούς σχέσης.

Εν τέλει, η μεταμόρφωση της οικειότητας, όπως την αντιλαμβάνεται ο Giddens, συνθέτει μια σειρά από νέα συναισθήματα και ανοίγεται μπροστά μας η δυνατότητα να τα αναπτύξουμε προς όφελος της κοινωνικής δημοκρατίας ή να τα αδρανοποιήσουμε.

Πέτρος Θεοδωρίδης

Albert Hirschman. *Τα πάθη και τα συμφέροντα*, μτφρ. Ιουλία Τσολακίδου, εκδ. Παρατηρητής. 2004. σελ. 219

Ο Albert Hirschman, από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεωρητικούς για το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, έγινε για πρώτη φορά γνωστός στο ελληνικό κοινό το 2002 με τη μετάφραση του έργου του *Exit, Voice and Loyalty* (1970) [*Αποχώρηση, Διαφωνία και Αφοσίωση*] στη σειρά Βιβλιοθήκη Πολιτικής Επιστήμης και Νέας Πολιτικής Οικονομίας που διευθύνει ο Ηλίας Κατσούλης (εκδ. Παπαζήσης). Σε αυτό το έργο, όπου διερευνώνται οι τρεις θεμελιώδεις στάσεις απέναντι στην υποβάθμιση των οργανώσεων, χρησιμοποιούνται πηγές από την ιστορία της οικονομικής και πολιτικής σκέψης (Madeville, Steuart) για να καταδειχθεί το ιστορικό βάθος των θέσεων του συγγραφέα, ο προβληματισμός όμως είναι κατά κύριο λόγο σύγχρονος. Στο *Τα πάθη και τα συμφέροντα* (1977), στο πρώτο πλάνο βρίσκεται η ιστορία των ιδεών, τα συμπεράσματα όμως αγγίζουν και τον σημερινό κόσμο. Ο Amartya Sen, που υπογράφει τον πρόλογο, παρατηρεί πως το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του βιβλίου είναι ότι 'σε αντίθεση με το ενδιαφέρον του Smith και του Menger και το πάθος του Hayek για τα «απρόθετα αλλά πραγματοποιημένα αποτελέσματα», ο Hirschman αποδεικνύει τη δύναμη και την επίδραση των «εμπρόθετων αλλά απραγματοποίητων αποτελεσμάτων», με άλλα λόγια,

αυτό που διερευνά είναι οι συνέπειες και η επιρροή που είχε στη σκέψη των ανθρώπων μια θεωρία –η οποία ισχυριζόταν ότι τα πάθη μπορούν να καταπολεμηθούν με τα συμφέροντα– που, όπως αποδεικνύει η ιστορία των ιδεών, απέτυχε να πραγματοποιηθεί στην ονομαστική της αξία.

Αφορμή για τη συγγραφή του βιβλίου, αναφέρει ο Hirschman στην εισαγωγή, ήταν η διαπίστωσή του για την αδυναμία της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης να εξηγήσει τις πολιτικές συνέπειες και προϋποθέσεις της οικονομικής ανάπτυξης. Επιδίωξε, επομένως, να ανατρέξει στον 17ο και 18ο αιώνα, εκεί όπου οι θεσμικοί διαχωρισμοί μεταξύ ‘οικονομικής’, ‘πολιτικής’ επιστήμης και φιλοσοφίας δεν ήταν ακόμα περιοριστικοί. Το ενδιαφέρον του δεν είναι τόσο να καταδείξει τη διάφορα του ‘πνεύματος’ του καπιταλισμού (Max Weber) από την προηγούμενη φεουδαρχική ηθική, όσο να ανακατασκευάσει τη συνέχεια των ιδεών σχετικά με τη διαχείριση των παθών κατά την περίοδο μετάβασης στη νεωτερικότητα (1ο Μέρος), με την ιδέα του (οικονομικού) συμφέροντος ως εγγύηση και κινητήρια δύναμη ελευθερίας της καπιταλιστικής οικονομίας από τους πρώτους θεωρητικούς της (2ο Μέρος), αλλά και να διαπιστώσει την τύχη που είχε αυτή η θεωρία αντιστάθμισης στην ώριμη φιλελεύθερη οικονομική θεωρία καθώς και τον βαθμό συσχέτισής της με τον σύγχρονο προβληματισμό (3ο Μέρος).

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου ο Hirschman διερευνά τις διανοητικές καταγωγές της τοποθέτησης του συμφέροντος ως αντισταθμίσματος του πάθους: είναι αυτονόητο ότι για να καθιερωθεί το συμφέρον, με την οικονομική μάλιστα σημασία του όρου, έπρεπε να απενοχοποιηθεί, μέσω της εμφάνισης της *προτεσταντικής ηθικής*, αυτό που σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα είχε καταδικαστεί από την εκκλησία –η επιδίωξη του πλουτισμού και του εμπορικού κέρδους. Η ιδέα, όμως, για την ύπαρξη μιας αντισταθμιστικής δύναμης απέναντι στα καταστροφικά πάθη δεν είναι νέα: ήδη ο Αυγουστίνος θεωρούσε το πάθος για εξουσία λιγότερο καταδικαστέο από τις απεχθείς επιδιώξεις της λαγνείας και του χρήματος. Ο εκθειασμός της επιδίωξης για εξουσία και δύναμη θα κυριαρχήσει σε όλον το Μεσαίωνα ως αυτό που αποκλήθηκε ‘*ηρωική ηθική*’. Η έλευση της νεωτερικότητας θα ανατρέψει αυτή τη λογική και θα ανατιμήσει δραστικά τη σκοπιά των παθών: ο Machiavelli ήταν αυτός που πρώτος επιδίωξε να διατυπώσει μια ρεαλιστική επιστήμη του ανθρώπου ‘όπως πραγματικά είναι’ και οι επιστημονικές εξελίξεις του 17ου αιώνα επέτειναν αυτή την τάση ωθώντας ρεαλιστές στοχαστές, όπως ο Spinoza και ο Hobbes, στην αναζήτηση μιας ενιαίας θεωρίας για τη *φύση* του ανθρώπου και της κοινωνίας. Η καταστολή των παθών δεν γίνεται πια μέσω της κατα-

δίκης τους από μια ανώτερη εξουσία, αλλά μέσω της θέσμησης συνολικών μηχανισμών για την αφομοίωσή τους, όπως το χομπσιανό κράτος, ή μέσω της ‘χρησιμοποίησής’ τους για την επίτευξη ενός ανώτερου τελικού σκοπού, ιδέα που διατυπώνει στη φιλοσοφία του της ιστορίας ο Vico και φτάνει ως το ‘αόρατο χέρι’ του Smith και την πανουργία του λόγου του Hegel.

Παρόλα αυτά, ο 17ος αιώνας γέννησε και μια άλλη ιδέα για τον περιορισμό των παθών η οποία, στο πλαίσιο της προβληματικής του Hirschman, ενδιαφέρει περισσότερο: την άποψη της αλληλοεξουδετέρωσής τους. Ο Bacon και ο Spinoza ήταν αυτοί που εισήγαγαν την ιδέα –έχοντας ο καθένας διαφορετική σκοποθεσία–, όμως και ο Hume, έναν αιώνα αργότερα, έχοντας υποτάξει πλήρως τη λογική στα πάθη, διαπίστωνε ότι ένα πάθος μπορεί να καταπολεμηθεί μόνο με ένα άλλο. Την άποψη αυτή βρίσκουμε τόσο στους γάλλους Διαφωτιστές, τον Rousseau και, κυρίως, τους Εγκυκλοπαιδιστές, οι οποίοι θεωρούσαν τα αλλά είδη φανατισμού τον αποτελεσματικότερο τρόπο καταπολέμησης του θρησκευτικού, όσο και στους εκπρόσωπους της αμερικανικής επανάστασης, οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η θεσμική κατοχύρωση του πάθους για εξουσία, μέσω του δικαιώματος επανεκλογής, είναι ο καλύτερος τρόπος για να προφυλάξουν τον πρόεδρο από τη διαφθορά των υπόλοιπων παθών.

Η έννοια του αντισταθμιστικού πάθους παρέπεμπε σε μια ιεραρχία παθών, σε κάποια πάθη που έπρεπε να χρησιμοποιηθούν ως ‘δαμαστές’ των καταστροφικών κλίσεων, γι’ αυτό και η ενεργητική τους λειτουργία τους αφαίρεσε σταδιακά από τη γλώσσα των θεωρητικών της κοινωνίας τη λέξη ‘πάθος’ και καθιέρωσε το *συμφέρον*. Εισηγητής της έννοιας είναι, και πάλι, ο Machiavelli ο οποίος προκρίνει ως καλύτερη εκείνη τη διοίκηση του κράτους από τον ηγεμόνα που γίνεται με βάση το συμφέρον –σε αυτόν, ωστόσο, η έννοια έχει κατά κύριο λόγο πολιτική αναφορά. Ο Hirschman κάνοντας μια πολύ όμορφη ιστορική ανάλυση της λέξης ‘interest’, δείχνει πώς από την ευρύτατη σημασία (λογοτεχνική, πολιτική) που είχε τον 17ο αιώνα, όταν καθιερώθηκε ως αντίθετη του πάθους, σταδιακά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού συνδέθηκε ως έννοια με τις οικονομικές φιλοδοξίες, ταυτιζόμενη στον Adam Smith με την αύξηση της περιουσίας. Ο πλουτισμός φόρεσε έτσι το ένδυμα του συμφέροντος και αυτό, έτσι ενδεδυμένο, μετατράπηκε στο νέο παράδειγμα εξήγησης των κοινωνικών σχέσεων, αναδεικνυόμενο σε τρίτη κατηγορία μεταξύ της παραδοσιακής αντίθεσης πάθους και λογικής.

Ως κυρίαρχο παράδειγμα γνώρισε κάποιες πρώτες αμφισβητήσεις στα τέλη του 18ου αιώνα σε στοχαστές που –με αποκορύφωμα τους Ρομαντικούς–

άρχισαν να ανησυχούν για τις συνέπειες ενός κόσμου που κυριαρχείται μόνο από το συμφέρον και την καταπίεση των παθών· η κυριαρχία, όμως, του συμφέροντος βασιζόταν σε κάποια ευεργετικά χαρακτηριστικά του: καθιστούσε καταρχάς *προβλέψιμη* τη συμπεριφορά των ανθρώπων, δημιουργώντας αμοιβαία οφέλη και επιτυγχάνοντας την *ισορροπία* ενός σύνθετου δικτύου κοινωνικών σχέσεων· υπήρξαν, μάλιστα, σκέψεις για μεταφορά της έννοιας στη διεθνή πολιτική, ως ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των κρατών και περιορισμό των συγκρούσεων. Η προβλεψιμότητα του οικονομικού συμφέροντος παρέπεμπε και στη *σταθερότητα* του ως κινήτρου συμπεριφοράς, μετατρέποντας τη φιλοχρηματία στο καλύτερο μέσο καταπολέμησης της αστάθειας των παθών. Σε τέτοιο βαθμό, μάλιστα, ώστε η επιδίωξη του κέρδους θεωρήθηκε από τους οπαδούς της φιλελεύθερης οικονομίας ως η πλέον αθώα και ευγενής ενασχόληση· τα πάθη και η επιδίωξη ηρωισμών ήταν άγρια και επικίνδυνα ενώ το εμπόριο ανώδυνη και ευγενής δραστηριότητα· οι δε άνθρωποι έπρεπε να προτιμήσουν τον καπιταλισμό όχι γιατί υποσχόταν κάποια μεγάλα σχέδια για την τύχη του κόσμου αλλά γιατί ήταν ‘αθώος’ –μέσα σε αυτά τα πλαίσια γεννήθηκε από τον Montesquieu η έννοια του *doux commerce*, την οποία γελοιοποίησε, καταδεικνύοντας την απατηλότητα της, έναν αιώνα αργότερα ο Marx. Η κυριαρχία της θετικής εικόνας του εμπορίου επιστεγάστηκε με τη διάκριση των άγγλων θεωρητικών του 18ου αιώνα. Μεταξύ ήρεμων και βίαιων παθών, εντός της οποίας η κτητική παρόρμηση αντιμετωπιζόταν ως ήρεμη και ευεργετική.

Ο Hirschman, στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, κάνει μια μικρή ιστορική ανασυγκρότηση της αντίθεσης παθών-συμφερόντων και εντοπίζει τους κύριους εκπρόσωπους της στους Montesquieu, Steuart και John Millar, ενώ διερευνά και τον τρόπο με τον οποίο οικειοποιήθηκαν επιλεκτικά αυτή τη θεωρία οι κύριες οικονομικές θεωρίες του 18ου αιώνα του Adam Smith και των Φυσιοκρατών. Ο Montesquieu ήταν αυτός που πρώτος συνέλαβε τις αρετές του εμπορίου και της μετριοπάθειάς του σε σχέση με τα πολιτικά πάθη· η δε αποδέσμευσή του με μηχανισμούς όπως η *συναλλαγματική* αλλά και η εξάπλωση της κατοχής κινητού πλούτου επέτρεψαν στους ανθρώπους να ξεφύγουν από την αυθαιρεσία του ηγεμόνα και της κρατικής εξουσίας κάνοντας ευκολότερο και τον έλεγχο των καταχρήσεων της τελευταίας. Παράλληλα, η ανάπτυξη του εμπορίου ήταν ο αποτελεσματικότερος τρόπος διασφάλισης της διεθνούς ειρήνης εφόσον καθιστούσε τις σχέσεις των κρατών αμοιβαία επωφελείς. Γι’ αυτούς τους λόγους, παρά τις κάποιες επιφυλάξεις που εκφράζει, ο Montesquieu διακρίνει στο εμπόριο μόνο ‘*douceur*’

διατυπώνοντας, έτσι, και την πρώτη συστηματική αιτιολόγηση της εμπορικής-βιομηχανικής εποχής. Ο Sir James Steuart επεξεργάστηκε με ιδιαίτερες ενδιαφέροντα τρόπο τον ρόλο της πολιτικής μετά τη γενίκευση του εμπορίου, διατυπώνοντας μια οιονεί διαλεκτική θεωρία των μεταξύ τους σχέσεων: η εξάπλωση του εμπορίου και η πολυπλοκότητα της οικονομίας αποτελούν 'χαλινάρι' στον δεσποτισμό, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι ο 'πολιτικός' είναι πλέον άχρηστος, το αντίθετο μάλλον, η προσεκτική παρέμβαση της πολιτικής είναι η προϋπόθεση ρύθμισης του 'σύνθετου ρολογιού' της οικονομίας· ο Steuart αναδεικνύεται έτσι ο πρώτος θεωρητικός της *διαχείρισης* της οικονομίας από το κράτος. Ο John Millar τέλος, εξέφρασε και αυτός αισιόδοξες απόψεις για την προώθηση ενός γενικευμένου πνεύματος ελευθερίας με την πρόοδο του εμπορίου, παράλληλα όμως τόνισε και τις δυνατότητες εξέγερσης ενάντια στην αυθαιρεσία της εξουσίας, που δίνει στις λαϊκές τάξεις η συγκέντρωσή τους σε κοινούς χώρους λόγω της ανάπτυξης της βιομηχανίας, αποτελώντας έναν πρόδρομο της μαρξικής ταξικής θεωρίας.

Την άποψη καταπολέμησης των πολιτικών παθών μέσω της οικονομίας ενστερνίσθηκαν και οι δυο 'μεγάλες' οικονομικές θεωρίες του 18ο αιώνα., των Φυσιοκρατών και του Adam Smith, εντάσσοντάς την, ωστόσο, στο δικό τους ευρύτερο πλαίσιο. Οι μεν Φυσιοκράτες θεωρούσαν και αυτοί ότι το γενικό συμφέρον προάγεται μόνο λόγω του συντονισμού των επιμέρους ιδιωτικών συμφερόντων· κατά παράδοξο, όμως, για την εποχή τους τρόπο υποστήριζαν ότι η αγορά ως πεδίο ελεύθερης δράσης των συμφερόντων μπορεί να επιβληθεί από έναν παντοδύναμο κυβερνήτη.

Ο Hirschman, ερχόμενος στον Adam Smith, ξεκαθαρίζει ότι η πεποίθηση ότι τα επιχειρήματά του είναι μόνο οικονομικά είναι λανθασμένη· στον 'εξαιρετικά πολύμορφο *Πλούτο των Εθνών*', σημειώνει, βρίσκουμε συχνά πολιτικά επιχειρήματα υπέρ της ανάπτυξης του εμπορίου, ως περιορισμό της εξουσίας των φεουδαρχών, και ως αιτία διαμόρφωσης, όχι του 'ελάχιστου', όπως πιστεύουν πολλοί σημερινοί μαθητές του, αλλά του ορθολογικού κράτους· επιπλέον, ο σκοτασέζος φιλόσοφος κάθε άλλο παρά αποδέχεται ανενδοίαστα τον καπιταλισμό ως το τέλος όλων των κακών, αλλά εκφράζει πολλές ανησυχίες για την απώλεια των πνευματικών αρετών και την τάση προς τη χλιδή και τη διαφθορά που συνεπάγεται. Ο Smith, όμως, διαφέρει σημαντικά από τους προηγούμενους στοχαστές που εξετάστηκαν και, από αυτή την άποψη, θέτει τέλος στο όραμά τους· μέσω της *θεωρίας των ηθικών συναισθημάτων* έθεσε τη βάση για τη συναίρεση πάθους και συμφέροντος, ισχυριζόμενος ότι τα μη οικονομικά ένστικτα τροφοδοτούν τα οικονομικά. Σε αυτή

τη βάση, στον *Πλούτο των Εθνών*, ο Smith ασχολείται για πρώτη φορά με τις μεγάλες μάζες του πληθυσμού, στις οποίες η ικανοποίηση των επιθυμιών και του οικονομικού συμφέροντος συμπίπτουν. Έτσι, επιτυγχάνει μια τομή στη μέχρι τότε οικονομική θεωρία περιορίζοντας σημαντικά το ερευνητικό της πεδίο και ιδρύοντας, ουσιαστικά, τα οικονομικά ως επιστήμη.

Στο τελευταίο μέρος του, το βιβλίο ασχολείται με την ήττα της θεωρίας καταπολέμησης των παθών από τα συμφέροντα, αλλά και με την έντονη επιρροή που ασκείται μέχρι και τη σημερινή θεωρία. Οι ελπίδες του Montesquieu και του Steuart για τις σωτήριες συνέπειες της οικονομικής ανάπτυξης διαψεύστηκαν, ο Adam Ferguson ήδη από τον 18ο αιώνα, είχε επισημάνει τις αρνητικές συνέπειες του καταμερισμού της εργασίας και του εμπορίου. Η επιδίωξη απόκτησης πλούτου και ο φόβος για την απώλειά του μείωνε, βέβαια, τη σημασία των φεουδαρχικών αυταρχικών δομών εξουσίας, μπορούσε όμως να γεννήσει νέες ισχυρότερες πολιτικές τυραννίες υπό το πρόσχημα της 'σταθερότητας' και του 'ευνοϊκού οικονομικού κλίματος'. Ο Tocqueville, τον επόμενο αιώνα, θα επισημάνει με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια τα προβλήματα της ατομοκεντρικής κοινωνίας: οι άνθρωποι που απορροφούνται από τα ιδιωτικά τους συμφέροντα, γίνονται εντέλει υπόδουλοι σε αυτά και παύουν πλέον να είναι κύριοι του εαυτού τους. Οι συγγραφείς αυτοί καθιστούν φανερό ότι ο αυξανόμενος σεβασμός για την οικονομία απειλεί να συντρίψει κάθε τι που αντιτίθεται σε αυτή, ως εκ τούτου το παιχνίδι του εμπορίου παύει πλέον να είναι 'αθώο'· όσο περισσότερο αυξάνεται η ευημερία και ο πλούτος τόσο περισσότερο αυξάνουν και οι ανισότητες οδηγώντας σε πολλαπλασιασμό και όχι σε καταστολή των παθιασμένων συμπεριφορών.

Η ιδέα της καταπολέμησης των πολιτικών παθών και της διαφύλαξης της ελευθερίας μέσω της επιδίωξης του οικονομικού συμφέροντος άσκησαν πάντως συνεχή γοητεία στους σύγχρονους θεωρητικούς της οικονομίας, γεγονός που επιβεβαιώνει την αρχική πρόθεση του Hirschman για διερεύνηση της μεγάλης επιρροής των *εμπρόθετων αλλά απραγματοποίητων αποτελεσμάτων* στην ιστορία των ιδεών. Από τον Hayek και τον Schumpeter ως τον Keynes τα καπιταλιστικά πρότυπα συμπεριφοράς αντιμετωπίστηκαν πάντοτε ως ένας τρόπος αποφυγής της καταστροφής της κοινωνίας και της επικράτησης του αυταρχισμού. Παρόλα αυτά, οι θεωρητικοί αυτοί θα είχαν υπάρξει πολύ πιο προσεκτικοί και ακριβείς στις προτάσεις τους αν είχαν λάβει υπόψη τους τις πολλές επιφυλάξεις που ήδη έχουν διατυπωθεί για τα επιχειρήματα υπέρ του καπιταλισμού· άλλωστε, όπως καταλήγει ο Hirschman, αυτός είναι

ο ρόλος της ιστορίας των ιδεών, όχι να παρέχει άμεσες λύσεις, αλλά να αναβαθμίζει το επίπεδο της συζήτησης.

Μιχάλης Σκομβούλης

Ανδρέας Στεργίου, *Η γερμανική εξωτερική πολιτική 1945-2005. Από την εξάρτηση στην αυτονομία. Πρόλογος: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, εκδόσεις Ροές, Αθήνα 2005, 359 σελ.*

Στον πρόλογο αυτής της μελέτης αναφέρεται σωστά ότι ο ρόλος της Γερμανίας στον διεθνή συσχετισμό δυνάμεων δεν έχει τύχει επαρκούς ενδιαφέροντος από την πλευρά της ελληνικής επιστήμης. Ο ίδιος ο συγγραφέας πιστεύει ότι εμπόδιο στην ενασχόληση με τη Γερμανία αποτελεί κυρίως το πρόβλημα της γλώσσας, όπως άλλωστε και οι τραυματικές εμπειρίες από την Κατοχή, το θέμα των πολεμικών αποζημιώσεων και η πολιτική της Γερμανίας κατά τον πόλεμο στην Γιουγκοσλαβία. Οι παράγοντες αυτοί, αντί να επιτρέψουν μια νηφάλια ανάλυση, καλλιέργησαν μάλλον προκαταλήψεις. Πρέπει, δε, επιπλέον να προστεθεί και το στοιχείο της εθνοκεντρικής στάσης: έλληνες επιστήμονες που έχουν κάνει εξ ολοκλήρου ή εν μέρει σπουδές στη Γερμανία προτιμούν συνήθως να ασχολούνται με ελληνικά παρά με γερμανικά θέματα. Παρά τον μεγάλο αριθμό ελλήνων σπουδαστών στα γερμανικά πανεπιστήμια δεν έχει δημοσιευθεί καμία μελέτη σχετικά με τη σύγχρονη γερμανική ιστορία που θα μπορούσε να συγκριθεί με τα σημαντικά έργα αγγλο-αμερικανών συγγραφέων (Browning, Eley, Evans, Kershaw, κ.λπ.).

Ο Ανδρέας Στεργίου καλύπτει με τη μελέτη του αυτό το κενό, χρησιμοποιεί δημοσιευμένο και αδημοσίευτο υλικό και συνάγει τα συμπεράσματά του στα πλαίσια μιας γενικής ανάλυσης των διεθνών σχέσεων. Δεν κάνει καμιά χρονολογική περιγραφή των γεγονότων από το 1945 και μετέπειτα, αλλά προσδιορίζει τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά συμβάντα που καθορίζουν μέχρι σήμερα την εξωτερική πολιτική της Γερμανίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, σύμφωνα με τις θεωρητικές παραδοχές του συγγραφέα, στους ενδοπολιτικούς παράγοντες όπως είναι, για παράδειγμα, η λειτουργία των πολιτικών κομμάτων ή της κοινής γνώμης. Σκιαγραφείται η μακρά πορεία της Γερμανίας από την πλήρη χρεοκοπία στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την επίτευξη του στόχου της επανένωσης, αλλά και την επίδωξη της απόκτησης μιας μόνιμης έδρας στο Συμβούλιο Ασφαλείας του